

- had niet meer dan een persoonlijke opinie was en dat Bavinck wel zelf zou spreken, indien hij dat nodig mocht oordelen. Zie: *De Bazuin*, 31 maart 1893. Bavinck zweeg echter.
6. Eerst begin november 1892 besloot hij na een moeizame afweging te bedanken voor de benoeming. Zie: *De Bazuin*, 11 november 1892. In *De Wachter* van 30 november 1892 is zijn bedankbrief gepubliceerd. In mei 1893 werd Wielenga, met het oog op het vertrek van G. Vos naar Princeton Theological Seminary, opnieuw beroepen als docent te Grand Rapids. Op 26 mei deelde Wielenga docenten en studenten mee, dat hij ook ditmaal bedankt had, hoewel hij zeer begaan was met de behoeften in Amerika. Zie: *De Bazuin*, 2 juni 1893.
 7. H. Bavinck, 'Het calvinisme in Nederland en zijne toekomst', *Tijdschrift voor Gereformeerde Theologie*, III, 1896, 130. Dit artikel is de Nederlandse bewerking van het twee jaar eerder in de Verenigde Staten verschenen artikel genoemd in noot 4.
 8. Zie: George Harinck, "Our history is not without parallels". Reacties uit gereformeerde kring in Nederland op het ontstaan van Westminster Theological Seminary te Philadelphia', in: *Radix*, XXIII, maart 1997, 44-50.
 9. Herbert Brinks (ed.), *Dutch American Voices. Letters from the United States, 1850-1930*, Ithaca, 1995, 2-3.
 10. Thomas J. Davis, 'Images of Intolerance: John Calvin in Nineteenth-Century History Textbooks', in: *Church History*, LXV, juni 1996, nr. 2, 246.
 11. Zie: R.P. Swierenga, '1857 – Secession again. Origins of the Christian Reformed Church. Lecture at Pillar Christian Reformed Church, Holland, Michigan, March 19, 1997, Sesquicentennial Lecture Series, 'Church Struggles and the Founding of Holland'', ongepubliceerde lezing. Swierenga meldt dat in 1857 ongeveer 55 % van de leden van de Christian Reformed Church geen afgescheiden, maar een hervormde achtergrond had. Voor de periode 1858-1880 is het percentage van hervormde immigranten die zich bij de Christian Reformed Church aansluiten 61 %.
 12. Zie bijvoorbeeld de bezwaren van W.J. de Haas tegen het zenden van een afvaardiging van de Gereformeerde Kerken naar het concilie in *De Bazuin* van 2 december 1892. Interessant is dat de generale synode van de Gereformeerde Kerken op 15 juni 1892 werd toegesproken door dr. G.D. Matthews, afgevaardigde van de Alliance of Reformed Churches holding the Presbyterian System. Bavinck trad toen op als tolk. Matthews, die secretaris was van de presbyteriaanse Alliantie, deed verslag van zijn bijwoning van de synode in: *Quarterly Register*, augustus 1892.
 13. H. Bavinck, 'Het Concilie van Presbyteriaanse Kerken te Toronto', in: *Stemmen voor Waarheid en Vrede*, XXX, 1893, 928.
 14. H. Bavinck, Mijne Amerikaansche reis. *Archief-H. Bavinck*, Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands protestantisme (1800-heden) van de Vrije Universiteit te Amsterdam. Bavinck sprak dit verslag vermoedelijk uit op de vrijdagavondkrans van Kamper docenten, gehouden op 21 oktober 1892. Zie: Notulen docentencollege, 17 september 1889 – 16 juni 1893, 253-254. *Archief-Theologische School van de Gereformeerde Kerken in Nederland*, Gemeentearchief Kampen. Bavinck sprak ook over zijn Amerikaanse reis op de Bondsdag van de Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op Gereformeerden Grondslag, gehouden op 15 mei 1893 te Amsterdam. Zie de aankondiging in *Gereformeerd Jongelingsblad*, IV, 15 mei 1893, nr. 16. Een verslag is niet aangetroffen, hoewel daar in de Bavinck-bibliografie wel melding van wordt gemaakt. Zie: R.H. Bremmer, *Herman Bavinck als dogmaticus*, Kampen, 1961, 432.
 15. Zie over de *Varia Americana* en andere Amerikaanse reisverslagen van Nederlandse theologen: George Harinck, 'Drie Nederlandse theologen zien Amerika', *Transparant*, VI (november 1995), 34-42.
 16. Zie voor kritische reacties op Bavincks gang naar Leiden uit de kring van de afgescheiden Theologische School: M. te Velde, *Anthony Brummelkamp, 1811-1888*, Barneveld, 1988, 414.
 17. Herman Bavinck, *The Last Things. Hope for this World and the Next*, The Paternoster Press, Carlisle, 1997. Dit betreft het eerste deel van een beoogde – naar wij hopen letterlijke en volledige – vertaling en geactualiseerde annotatie van alle vier delen van de *Gereformeerde dogmatiek*. De vertaler is John Vriend en de bezorger John Bolt. Het is interessant, dat een dergelijk project reeds in 1930 werd aangekondigd door de jonge predikant en vertaler W. Hendriksen en uitgever Smitter Book Company. Hendriksen had het tweede deel van Bavincks *Gereformeerde dogmatiek* vertaald, dat